

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

НОВЕ СЛОВО У РОЗВИТКУ НООСФЕРНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІКИ ГЛОБАЛЬНОГО СПІВРОЗВИТКУ¹

Початок XXI століття відкриває нову еру в глобальному співрозвитку людства, окремих цивілізацій, народів і держав. Багато вчених втрачають історичний оптимізм і стають на шлях песимізму і глобального катастрофізму. Рецензована монографія є новим, істотним внеском у розвиток науки про ноосферну економіку і про глобальний ноосферно-синергетичний співрозвиток з позицій реалізму і оптимізму.

Слідуючи за вченням В.І. Вернадського, автор монографії вважає, що процес пізнання і практичної діяльності в природній та свідомій сферах, в головному єдиний, хоча і містить принципові сутнісні (онтологічні) й історичні (діахронічні) відмінності. У природній сфері об'єкти пізнання і господарювання мають фізичну і біологічну онтологію, у свідомій – квазіфізичну (знакову) природу. У діахронічному плані, вважає автор, пізнання природної сфери явищ знаходиться в після-парадигмальній (науковій), а інтелектуальної – в до-парадигмальній (емпірико-евристичній) стадії. Цей "перекіс" вимагає усунення, особливо у процесі розроблення довгострокових стратегій.

Головну особливість поточного моменту в розвитку пізнання автор бачить у накопиченні у свідомій сфері досвіду, достатнього для вступу в парадигмальну фазу шляхом побудови вертикалі інтеграції знань, що являє собою щаблі для гегелівського сходження від абстрактного до конкретного.

Згідно з концепцією монографії, в до-парадигмальній фазі переважають емпіричні (аналогії) і евристичні (здогадки і асоціації) методи пізнання, які посилюються символічним моделюванням, коли абстракції високого рівня (філософські, математичні) застосовуються безпосередньо до практик, минаючи онтологічний (фізичний, біологічний або квазіфізичний) рівні. У цих випадках між абстрактним і конкретним існує місце розрив, для подолання якого потрібні зусилля, більш ризиковані, ніж поступове сходження.

Діахронічний погляд автора на пізнання представлений моделлю Парадигмального Інноваційного Розвитку (ПІР), сходження від абстрактного до конкретного – моделлю Вертикальної Інтеграції Знань (ВІЗ) і параболою знань. Модель ПІР нагадує триланкову структуру наукових революцій Томаса Куна з тою принциповою відмінністю, що об'єктом

¹ Ханін І.Г. Вопросы ноосферного развития экономики и познания: монография. Днепр: "Арт-Пресс", 2018. 241 с.

пізнання для неї є загальносвітова сфера явищ, яка складається з фізіосфери, біосфери і ноосфери. Кожна наступна сфера включає в себе попередню, але не зводиться до неї.

Таким чином, модель ПІР об'єднує сфери природних (фізіосфера і біосфера) і свідомих (ноосфера) явищ, уніфікуючи їх описи і дозволяючи встановлювати між ними зв'язки. Існуючий онтологічний і методологічний розрив між цими сферами долається тим, що об'єктом пізнання виступає не сама свідомість, а фізичні і квазіфізичні прояви діяльності. Цей апарат, що бере свій початок у Г. Гегеля і К. Маркса, розвивав М.К. Мамардашвілі. На цій основі автор запропонував реалізований у монографії **квазіфізичний підхід до нефізичних (свідомих) явищ і процесів**.

У моделі ПІР автор об'єднує пізнавальну і свідому діяльність в єдиний процес інноваційного розвитку, аргументуючи це логікою, оскільки знання існують не тільки в символічному, а і в уречевленому вигляді, і фактами – прикладами неподільності пізнавальної та економічної діяльності. Модель ПІР визначає інноваційну діяльність як синтез пізнання і господарювання, диференціюючи її за сферами явищ і фазами розвитку, внаслідок чого модель ПІР може бути названа філогенезом знань або інновацій. Тоді модель Вертикальної Інтеграції Знань (ВІЗ) і парабола знань, об'єктами яких виступають інновації та інноваційні цикли, можна назвати моделлю онтогенезу знань.

Відповідно до моделі ВІЗ і параболі, знання розподілені за рівнями абстракцій від практичних, і далі через технологічні і наукові, до філософських. Автор вводить поняття **глибини інновацій**. Якщо інновації не використовують наукових знань або спираються на наукові та філософські досягнення, нічого в них не змінюючи, то такі інновації характеризуються нульовою глибиною. Прикладом може служити "оцифровка" існуючих інформаційних практик. Коли інновація полягає не тільки в застосуванні, але і в зміні існуючої конструкції або технології, прикладної і фундаментальної теорії, математичного апарату, методології або філософії, то її глибина дорівнює максимальному рівню абстракції.

На статичну вертикаль знань накладається динамічна парабола знань. Її ліва гілка відповідає заглибленню з конкретного в абстрактне (висування парадигми), а права – сходження від абстрактного (парадигми) до конкретного (практиці). У різних фазах розвитку переважають інновації різної глибини, що вимагають диференційованого підходу до освіти, інноваційної діяльності та інноваційних систем різних рівнів управлінської ієрархії.

Із запропонованої автором системи поглядів впливає певна **стратегія інноваційного розвитку пізнання і господарювання**. Даються онтологічні та історичні пояснення існуючим, часто стихійно виниклим, що створюють технологічні та фінансові бульбашки і йдуть у небуття, трендам. Виявляються актуальні перспективні тенденції, аргументовано висунуті як тренди розвитку.

Відповідаючи на питання про онтологію квазіфізичних ефектів свідомої діяльності, автор монографії приходять до висновку про їхню ін-

формаційну природу. Деякі автори налічують більше сотні визначень терміна "інформація". Їх можна розбити на дві великі групи. Одна містить синоніми слів "повідомлення, відомості", що позначають об'єкти знакової природи, інша означає міру впливу повідомлення на одержувача.

У монографії спочатку розглядається онтологія щодо простих об'єктів, що мають явно знакову природу. Це програми і дані. Програми виконують обробку даних. Реалізуючи алгоритми управління господарством, текст програми описує (позначає), можна також сказати "моделює", процес функціонування комп'ютера. Оброблені дані використовуються для управління господарством, описуючи пристрій, зв'язки, функціонування або розвиток цього об'єкта.

Добре формалізована пара "позначаюче – означуване" утворює повідомлення, назване знаковою конструкцією. Все разом (текст програми, обладнання та процес функціонування комп'ютера, дані і господарські структури і процеси, що позначаються ними) являють собою фрагмент організації у вигляді такої конструкції.

Якщо таких фрагментів досить, щоб господарський об'єкт (наприклад підприємство) цілком став оцифрованим, дані разом з текстами програм обробки даних утворюють символічну модель господарської організації, що є фрагментом моделі національної і світової (глобальної) економіки.

Таким чином, будь-яке формалізоване (не обов'язково оцифроване) господарство є знаковою конструкцією. Розуміючи її сутність, господарські об'єкти можна уніфікувати, оптимізувати їхню архітектуру, будувати позначаючі й означені за типом інфраструктури, забезпечуючи можливість розширення, агрегування, деталізації, розподілу і злиття. Вирішення цих завдань стане завершенням створення інформаційного, точніше, **знакового фундаменту інтеграційних процесів в економіці** від мікрорівня до планетарного, як заповідав В.І. Вернадський, рівня.

На жаль, досягнутий рівень розуміння природи знаків вимагає, щоб фрагменти, які підлягають оцифруванню, були семантично однорідні, а зміни з ними відбувалися якомога рідше. Забезпечення можливості роботи з семантично багатими, нефрагментованими, часто змінюваними знаковими конструкціями автор монографії вважає завданням незмірно більш пріоритетним, ніж аналіз різних видів свідомої діяльності на основі великих, але семантично бідних і фрагментарних даних або створення штучного інтелекту, якщо під цим мається на увазі щось більше, ніж автопілот літака чи автомобіля. Ключем до його вирішення є онтологія знакових конструкцій. У монографії запропонована відповідна авторська парадигма, що становить досить істотний науковий і практичний інтерес.

Таким чином, на роль фундаментальної науки для свідомої діяльності, включаючи господарську, в частині квазіфізичної складової цієї діяльності, претендує нова наука про знаки, точніше, про знакові конструкції і системи.

Знакова лінія в монографії (як, втім, і лінії філософії, інформаційних технологій, філогенезу (модель ПІР) і онтогенезу (модель ВІЗ)

знань) заслуговує окремого дослідження. Найвищий потенціал знань про знаки очевидний і визнаний ще в античні часи. Однак, незважаючи на те, що вчений-семіотик у світі далеко не рідкість, практична реалізація цього потенціалу перебуває на такому рівні, що семіотика навіть була названа "останнім притулком академічних шарлатанів". У монографії запропоновано квазіфізичну методологію вирішення проблеми господарського знаку. Зроблено перші і намічено подальші кроки по шляху її реалізації. Спільно з доктором економічних наук М.В. Поляковим запропоновано дослідницьку програму нової наукової школи "Ноосферний шлях пізнання і господарювання", для якої знання і інтелектуальний капітал - головна продуктивна сила.

Монографія помітно відрізняється від тих зразків економічної літератури, які обмежуються описом того, чим займаються люди, яких вважають професійними господарниками. Дотримуючись параболи знань, вона реалізує в ній же висунуту модель Вертикальної Інтеграції Знань. Для цього автор монографії переходить до розгляду господарства як об'єкта онтологічного дослідження, встановлюючи закономірності того, як цей об'єкт влаштований і вбудований в глобальне оточення, як функціонує і розвивається. Тим самим рецензована монографія наближає науку економіки до ідеалу, який Дж. М. Кейнс охарактеризував такими словами: "... хороший економіст повинен володіти рідкісним поєднанням навичок. Тією чи іншою мірою він має бути одночасно математиком, істориком, державним діячем і філософом. Він повинен розуміти мову символів, але в розмові використовувати слова. Розглядаючи часткове, він повинен тримати в голові ціле і вміло поєднувати роздуми над абстрактним і конкретним. Він повинен вивчати теперішнє у світлі минулого, не забуваючи про майбутнє. Він не може дозволити собі залишити поза увагою жодну частину природи людини або її породження. Він повинен бути зразком цілеспрямованості і неупередженості; гордим і непідкупним, немов художник, він має бути ближче до землі, ніж будь-який політик!".

Автор монографії успішно об'єднав низку яскравих ідей, що належать відомим мислителям. Це, зокрема, ідеї В.І. Вернадського про "сферичний" характер пізнання світу, категорія парадигми Томаса Куна, гегелівський метод пізнання, що полягає в сходженні від абстрактного до конкретного, вчення про квазіфізичні ефекти нефізичних явищ М.К. Мамардашвілі, символічний обмін Жана Бодрійяра, паралелі і зв'язки між мовою і економікою, проведені Ф. де Соссюром, Ф. фон Хайєком, Р. Коузом, діахронічні ідеї і підходи зі сфери інновацій, що належать Миколі Кондратьєву, Йозефу Шумпетеру, Крису Фримену, Карлотті Перес, вчення про ім'я О.Ф. Лосєва. Ці ідеї знайшли своє місце і виявили свій потенціал, пояснювальну, прогностичну і продуктивну силу в запропонованих автором моделях ПІР, ВІЗ, парадигмі знакових конструкцій.

Слід визнати, що за такої великої кількості імен, ідей, ліній, моделей, наукових предметів книга читається непросто, але читати, обговорювати і писати такого роду книги сьогодні необхідно заради створення концепції ноосферного розвитку. Книга заслуговує на особливу увагу,

навіть якщо припустити, що викладені в ній погляди дискусивні в плані змісту. Але при цьому монографія виконала своє завдання, особливо якщо незгода з її автором буде продуктивною, маючи своїм обов'язковим наслідком висунення альтернативних поглядів, підходів і концепцій.

У книзі порушуються, зокрема, питання декомпозиції об'єктів і процесів пізнання. Пропонуються їх вирішення. У наступних роботах, що розвиватимуть теми рецензованої монографії, автору варто подумати також про поліпшення декомпозиції власних текстів. Зокрема, було б корисним почати з короткого схематичного відображення викладеної в ній концепції. Загалом рецензована монографія є великим внеском у розвиток стратегіки глобального ноосферного співрозвитку. Бажано було б видати її й англійською мовою.

Олег Білорус

*академік НАН України,
доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

A NEW WORD IN THE DEVELOPMENT OF THE NOOSPHERE SOCIO-ECONOMIC STRATEGY FOR GLOBAL DEVELOPMENT

Review on: I.Khanin Issues of noospheric economic development and cognition: a monograph. Dnipro: Art Press, 2018.

Bilorus Oleh Hryhorovych (o.bilorus@gmail.com), Academician of NAS of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine; Chief Researcher at the Department of Economic Theory of the Institute for Economics and Forecasting of NASU.